

ITALYAN VA O‘ZBEK TILLARIDA METAFORALAR QO‘LLANILISHI (ALESSANDRO MANZONI ASARLARI MISOLIDA)

Otaxonova Munisxon Janibek qizi

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Qiyosiy tilshunoslik, lingvistik tarjimashunoslik:

italyan tili, magistratura bo‘limi

Аннотация: Данное исследование изучает использование метафор в итальянском и узбекском языках на примере произведений Алессандро Манцони, а также связь между языком и культурой. В исследовании анализируется, как метафоры используются в зависимости от когнитивных основ языка и культурных контекстов. Метафорические выражения в произведениях Манцони сопоставляются с эквивалентами в узбекском языке, а также с культурой и историей Италии. Эти взаимосвязи позволяют выявить различия и сходства в лексике и мировосприятии двух языков. Результаты исследования способствуют более глубокому пониманию межязыковой коммуникации и культурного взаимодействия.

Ключевые слова: метафора, когнитивный, контекст, анализ, перенос значения, художественное изображение, сопоставление.

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot ishida italiyan va o‘zbek tillarida metaforalar qo‘llanilishi, Alessandro Manzoni asarlari misolida, til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni tadqiq qiladi. Tadqiqotda metaforalar, tilning kognitiv asoslari va madaniy kontekstlar bilan bog‘liq ravishda, qanday farqlanib ishlatilishi tahlil qilinadi. Manzoni asarlaridagi metaforik ifodalar, Italiyaning madaniyati va tarixi bilan birga, o‘zbek tilidagi ekvivalentlar bilan solishtiriladi. Bu o‘zaro aloqalar orqali, ikki tilning lug‘ati va dunyoqarashidagi farqlar va o‘xshashliklar ochib beriladi. Tadqiqot natijalari, tillararo muloqot va madaniyatlararo o‘zaro ta’sirni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: metafora, kognitiv, kontekst, tahlil, ma’no ko‘chishi, badiiy tasvir, qiyoslash.

Annotation: This study explores the use of metaphors in Italian and Uzbek languages through the works of Alessandro Manzoni, as well as the relationship between language and culture. The research analyzes how metaphors are utilized depending on the cognitive foundations of the language and cultural contexts. Metaphorical expressions in Manzoni's works are compared with their equivalents in the Uzbek language, as well as with the culture and history of Italy. These interconnections allow for the identification of differences and similarities in the vocabulary and worldviews of the two languages. The results of the study contribute to a deeper understanding of interlingual communication and cultural interaction.

Key words: metaphor, cognitive, context, analysis, shift of meaning, artistic depictio, comparison.

Kirish. Metafora – biror narsa yoki harakatni tushuntirish maqsadida ma'lum bir boshqa obyekt xususiyatidan foydalanadigan adabiy tushuncha” – deb ta'riflaydi John Stephen.

Italiyan tilida metaforalar — bu nafaqat tilning boyligini oshiruvchi, balki fikr va hissiyotlarni ifodalashda muhim rol o'ynovchi vositalardir. Ushbu tadqiqotda, italiyan tilidagi metaforalarning ishlatilishi, ularning struktura va funksiyalari, shuningdek, madaniy va adabiy kontekstdagi ahamiyati o'rganiladi.

Metafora- metaphora “ko'chirm” demakdir. Predmet, narsa, hodisalarning tashqi o'xshashligiga, shakliy, ichki belgilariga asoslanib ma'no ko'chishiga metafora deyiladi. Ko'proq tashqi o'xshashlikka metafora deyiladi. Metafora usulida nom ko'chishi narsa va hodisalar o'rtasida nisbiy o'xshashlikka ko'ra bo'ladi va ularning rangi, shakli, harakati ikkinchi shunday predmet belgisi bo'lgan nomini oladi. Bu usul bilan ma'no ko'chishi uchun umumiy belgi tushuncha saqlanadi. Misol uchun “qora niyyat” bunda qora so'zida ma'no ko'chishi kuzatilyapti. Qora qalam bo'lganda o'z ma'no bo'lardi, qora rang bilan ichidagi yomon niyyatni o'xshatganligi sababli metafora usulida ma'no ko'chyapti.

Xususan, Arastu bu atamani keng ma'noda qo'llagan. Faylasuf o'zining

“Ritorika” asarida quyidagi fikrni ifodalaydi: “Metafora yuksak darajada aniqlik va yoqimlilik jozibasiga ega, undan o'rinli foydalanish nutqni bezaydi.”

Metafora ko'proq quyidagilarga nisbatan o'xshatiladi:

1. Odam tana a'zolariga (qo'l, oyoq, yuz, lab, tish, yelka).
2. Kiyimlar va ularning biror qismiga (yoqa, etak).
3. Hayvon, parranda va hashorotlarning biror a'zosi (qanot, dum, tumshuq, shox).
4. O'simlik va uning qismi (ildiz, tomir).

Misol uchun: tog' etagidagi uy birikmasida etagidagi so'zi metafora vazifasini bajarib kelyapti.

O'zbek tilida metaforalarning bir necha turi mavjud. Ular har xil usul va kontekstlarda qo'llaniladi. Quyida ba'zi asosiy metafora turlarini ko'rishimiz mumkin:

1. Tasviriy metafora. Bu turdagi metaforalar tasviriy ko'rinishlarni ifodalash uchun ishlatiladi. Masalan: “Uning ko'zlari — osmondagi yulduzlar.”

2. Ijtimoiy metafora. Ijtimoiy vaziyatlar yoki muammolarni ifodalashda ishlatiladi. Masalan: “Hayot — bir poyga, har birimiz o'z o'rnimizni egallashimiz kerak.”

3. Emotsional metafora. Hissiyotlar va his-tuyg'ularni ifodalash uchun foydalaniladi. Masalan: “Uning g'amginligi — qorong'u tun.”

4. Tabiat metaforasi. Tabiat elementlari orqali boshqa narsalarni ta'riflash uchun ishlatiladi. Masalan: “Sevgi — gul, unga g'amxo'rlik qilish zarur.”

5. Badiiy metafora. Adabiy asarlarda keng qo'llaniladi va badiiy tasvirlarni yaratadi. Masalan: “Hayot — sahna, har kim o'z rolini o'ynaydi.”

Metaforalarning bu turlari o'zbek tilida ifoda va badiiy tasvirni boyitadi.

Metafora—bu adabiyotda va og'zaki nutqda juda keng qo'llaniladigan majoziy ma'noda aytilgan so'z va iboradir. Bu aniq ifodalanmagan qiyoslash bo'lib, bir atama

boshqa bir atama o‘rniga ishlatiladi, bu esa odatda ifodalanadigan ma’nodan farq qiladi. Italiyan tilida metafora “come” (singari), “tale a” (kabi) yoki “simile a” (shunday) kabi ifodalarsiz qo‘llanadi. Ushbu o‘zgarishning sababi, odatiy kontekstdan chetda bo‘lgan so‘zning ta’siri va tasavvurini kuchaytirishidir, lekin uning ma’nosi aniqlik kiritmasdan ham tushunarli bo‘ladi. Metaforalar italiyan tilida keng tarqalgan va ular orqali fikr va hissiyotlarni ifodalashda muhim rol o‘ynaydi. Quyida italiyan tilidagi metaforalarning asosiy turlari va ularning ishlatilish kontekstlari keltiriladi.

- Ochiq metaforalar (metafore esplicite)

Ochiq metaforalarda taqqoslanayotgan narsalar aniq ko‘rsatiladi. Masalan, “la vita è un viaggio” (hayot bir sayohat) iborasi hayotning davomiyligini va o‘zgarishini ifodalaydi. Ushbu turdagi metaforalar ko‘pincha adabiyotda va shaxsiy muloqotda ishlatiladi. Shuningdek, ochiq metaforalar ko‘pincha adabiy asarlarda insonga hayotiy tajribalarni tushunishda yordam beradi.

- Yopiq metaforalar (metafore implicite)

Yopiq metaforalarda taqqoslash bevosita ko‘rsatilmaydi, balki ma’lum bir kontekstda his qilinadi. Masalan, “lui è una stella” (u yulduz) deganda, insonning ajoyibligi yoki o‘ziga xosligini anglatadi. Yopiq metaforalar ko‘pincha she’rlar va lirik asarlarda uchraydi, bu esa o‘qiydigan kishining tasavvuri va his-tuyg‘ulariga murojaat qiladi.

- Klassik metaforalar (Metafore classiche)

Klassik metaforalarda eski va keng tanilgan tasvirlar ishlatiladi. Masalan, “mare” (dengiz) metaforasi ko‘pincha his-tuyg‘ularning chuqurligini ifodalashda qo‘llaniladi. Ushbu metaforalar ko‘pincha falsafiy va adabiy asarlarda, insoniy holatlarni ifodalashda ishlatiladi.

- Kengaytirilgan metaforalar (metafore estese)

Kengaytirilgan metaforalar bir necha qatorlar yoki paragraflar davomida ishlatiladi. Ular muayyan g‘oyani rivojlantirishda yordam beradi. Masalan, bir qahramonning kelajagini “nuvole nere” (qora bulutlar) bilan taqqoslash, uning umidsizligini ifodalaydi. Kengaytirilgan metaforalar adabiy asarlarda, ayniqsa, romanda ko‘p ishlatiladi, bu esa hikoyaning chuqurligini oshiradi.

- Konvensionallashgan metaforalar (metafore convenzionali)

Bu turdagi metaforalar ijtimoiy konvensiyalar va madaniyat tomonidan qabul qilingan ifodalardir. Masalan, “una difficoltà inaspettata” (kutilmagan qiyinchilik) iborasi, qiyinchiliklarning bekor bo‘lishini anglatadi. Konvensionallashgan metaforalar kundalik hayotda, suhbatlarda va ommaviy axborot vositalarida keng qo‘llaniladi. Metafora orqali ma’no ko‘chishida konnotativ ma’no yorqinroq aks etadi. Masalan: ot – cavallo, eshak – mulo, qo‘y – pecora, it – cane, mushuk – gatto kabi hayvon va qushlarning nomlari bo‘lgan leksemalar mavjudki, bu so‘zlar o‘z ma’nosidan tashqari, ko‘chma ma’noda juda keng qo‘llanadi. Otning baquvvatligi – la forza del cavallo, eshakning aqlsizligi – la stupidità di un asino, itning vafodorligi – lealtà del cane, mushukning epchilligi – l’agilità del gatto kabi tipik xususiyatlari boshqa predmetlarga nisbatan metaforik usulda ko‘chiriladi, natijada konnotativ ma’no yuzaga keladi hamda matnning ta’sirchanligi oshadi.

- Italyan yozuvchisi Alessandro Manzoni asarlarida metaforalar muhim rol o‘ynaydi, chunki ular uning asarlariga chuqur ma’no va emotsional bo‘yoqdorlik qo‘shadi. Manzoni, asosan, “I promessi sposi” (Juftlarning ahdlashuvi) romanida, metaforalardan foydalangan holda, personajlar va ularning ichki dunyosini, shuningdek, ijtimoiy muammolarni aniq va tasviriy ifodalashga muvaffaq bo‘lgan.

- Birinchidan, metaforalar Manzoni asarida xarakterlarning psixologik holatini ochib berishda yordam beradi. Masalan, qahramonlar orasidagi ichki kurashlar va ularning atrofidagi voqealar orqali ko‘pincha tabiat va muhit bilan bog‘liq tasvirlar o‘rnatiladi.

- Ikkinchidan, Manzoni ijtimoiy va tarixiy kontekstni yoritishda ham metaforalardan foydalanadi. U o‘z asarlarida, ijtimoiy adolatsizlik va insoniy hayotning qiyinchiliklarini tasvirlash uchun kuchli obrazlardan foydalangan.

- Uchinchidan, Manzoni metaforalarini estetik va badiiy ko‘rinishni boyitish uchun ishlatadi. U tasviriy til va stilistikaning kuchi orqali, o‘quvchilarni hayajonga soladigan, taassurot qoldiradigan sahnalarni yaratadi. Bu esa o‘quvchining asar bilan aloqasini kuchaytiradi, his-tuyg‘ularni yanada kuchliroq his qilishga yordam beradi.

Quyida Alessandro Manzoning “I Promessi Sposi” asaridan parchalardan misollarni ko‘rib chiqamiz:

- “La vita è come un fiume che scorre senza posa, e noi, poveri mortali, siamo come barchette che si lasciano trasportare dalle sue acque, senza poter scegliere la direzione.” (Hayot - doimiy oqib turadigan daryo kabi, va biz, baxtsiz odamlarga, uning suvlarida yo‘nalishni tanlash imkoniyatisiz o‘zimizni olib boradigan kichik qayiqchalarimiz xolos.) Bu metafora hayotning davomiyligi va insonning taqdiri haqida so‘zlaydi. “Hayot daryosi” (il fiume della vita) obrazi orqali Manzoni inson hayoti va uning qarorlarining doimiy oqimi, insonlarning o‘z taqdirini boshqarishga qodir emasligini tasvirlaydi. Inson o‘zini “barchette” (kichik qayiq) kabi his qilish, o‘z taqdirini boshqarishga qodir bo‘lmaslikni anglatadi.

- “La miseria era il giogo che, più delle leggi, più della forza, stringeva i poveri, li schiacciava senza speranza.” (Baxtsizlik-bu qonunlardan, kuchdan ko‘ra ko‘proq kambag‘allarni o‘z panjasiga oladigan, ularga umidsizlik bilan bosim o‘tkazadigan bir yoy edi.) Manzoni kambag‘allikni va ijtimoiy adolatsizlikni “giogo” (yoy) bilan taqqoslaydi, bu esa insonning erkinligini chegaralaydigan vositani bildiradi. “Baxtsizlikning yoyi” kambag‘allik orqali ijtimoiy tengsizlik va axloqiy zaiflikni aks ettiradi.

- “Ogni passo che facevano su per quella montagna, sentivano il cuore più leggero, la speranza che crescesse come una pianta che mette radici.” (Ular o‘sha tog‘ga har bir qadam tashlagan sari, yuraklari yengilroq bo‘lib, umid ildiz otgan o‘simlikday o‘sayotganini sezishardi.) Bu metafora asar qahramonlari Renzo va Luchiyaning kelajakka umidi bilan qarashini aks ettiradi. “La montagna della speranza” (Umid tog‘i) bu yerda yuksalishning ramzi sifatida ishlatiladi. Renzo va Luchiyaning orzu va intilishlarini tasvirlash uchun Manzoni tog‘ni ishlatadi, bu esa qiyinchiliklar va sinovlar bilan to‘la bo‘lsa-da, yuqoriga intilishning ramzi sifatida ko‘rinadi. Tog‘ni yengib o‘tish, orzular va maqsadlar tomon intilish, umidni qayta topishning ramzidir.

• “Il cuore di Lucia bruciava di un fuoco che non si spegneva mai, anche nelle notti più oscure.” (Luchiya yuragi hech qachon o‘chmaydigan bir olovda kuyardi, hatto eng qorong‘u tunlarda ham.) Bu metafora Luciyaning ichki kurashi va sevgisi haqida gapiradi. “Yurakdagi olov” (il fuoco del cuore) uning sevgisi, orzulari va tasavvurlarini ifodalaydi. Yurakdagi olov o‘zgaruvchan, yondiruvchi, lekin har doim mavjud bo‘lib, u Luchiyaning o‘z taqdirini va sevgan kishisini kutishdagi iztirobini aks ettiradi. Bu olov, faqat sevgi yoki ehtirosni emas, balki insonning ruhiy iztirobini, qiyinchiliklarni yengishga intilishini ham ifodalaydi.

• “Quando il vento della provvidenza soffia, nessuno può fermarlo, e i cuori si piegano al suo volere” (Yaratgan qahr shamoli esganida, hech kim uni to‘xtata olmaydi, va yuraklar uning istagiga bo‘ysunadi.) Bu metafora Yaratganning qudratli ta’siri va uning insonlarning hayotiga bo‘lgan aloqasini tasvirlaydi. “Il vento della provvidenza” (Yaratganning irodasi shamoli) insonlarning maqsadlarini, orzularini va qarorlarini boshqaruvchi kuchni anglatadi. Manzoni o‘z asarida bu obraz orqali ijtimoiy va diniy adolatni ko‘zda tutadi. Shamolni boshqarish mumkin emas, shuningdek, Yaratganning irodasiga qarshi kurashish ham samarasiz bo‘ladi. Bu metafora taqdirning o‘zgarimasligini va unga qarshi kurashishning befoyda ekanligini ko‘rsatadi.

Xulosa. Metaforalar tilning ko‘p qirraliligini ko‘rsatadi va inson tajribalarini yanada boyitadi. Alessandro Manzoni asarlarida metaforalar faqat badiiy qism emas, balki asarlarning mazmun-mohiyati va his-tuyg‘u aniq ko‘rsatish uchun zaruriy vositadir. Ular orqali personajlarning ichki olamiga, ijtimoiy muammolarga va estetika jihatidan boy tasvirlarga kirish imkoniyatini beradi, bu esa asarning o‘ziga xosligini oshiradi. Manzoni “I Promessi Sposi” asarida metaforalarni kuchli adabiy vosita sifatida ishlatadi, ular voqealar, xarakterlar va o‘zgarishlarni yanada chuqurlashtiradi. Har bir metafora hayotning turli jihatlarini, insonning ijtimoiy, axloqiy va diniy holatini aks ettiradi. Bu metaforalar o‘qishni nafaqat estetik jihatdan boyitadi, balki asar ma’nosini chuqurlashtirib, o‘quvchiga insoniyatning asosiy masalalari - taqdir, erkinlik, adolat va umid - haqida fikr yuritishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. “Storia e testi di letteratura italiana per stranieri”. Nuova edizione riveduta e corretta. Paolo E. Balboni, Mario Cardona. 2002.
2. “I Promessi sposi” Alessandro Manzoni. 1996.
3. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent. 2000-yil.
4. O‘zbek tili stilistikasi.T.:O‘qituvchi, 1983, - B.246
5. Arab tili globallashuv davrida: innovatsion yondoshuvlar va o‘qitish metodikasi” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. Vasliddinova Gulmira. 2023 y. 687-bet.
6. <https://uz.wiktionary.org/wiki/metafora>
7. <https://www.illibraio.it/news/grammatica/metafora-significato-ed-esempi-1404555/>
8. <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/italian/italian-literature/alessandro-manzoni/>